

У сучасному мовознавстві мова розглядається як продукт людської діяльності, яка реалізується через людину. У професійному дискурсі цей процес породжує й інспектує не тільки лінгвіст (як кодифікатор, редактор, рецензент), але й фахівець, який належить до іншої сфери знань. Ідеальна скоординованість дій фахівця і номінатора можлива лише за умови поєднання їх в одній особистості.

Завдання мовця у професійному дискурсі полягає не тільки в тому, щоб створити мовну канву тексту відповідно до норм мови, а й "інтегрувати видові назви в межах вищих рівнів кагеризації і диференціювати їх на найнижчому рівні у класифікаційній ієрархії номенклатурних назв" [3, 162].

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Кожина М.Н.* Стилистика русского языка / Маргарита Николаевна Кожина. – М.: Просвещение, 1977. – 223 с.; 2. *Лотман Ю.М.* Внутри мыслящих миров: Человек-текст-семиосфера-история / Юрий Михайлович Лотман. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.; 3. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.

Комарова О.С. (Київ, Україна)

До питання варіантності та системно-семантичних властивостей фразеологізмів у словацькій та українській мовах

У статті розглядаються деякі аспекти варіантності, синонімії, антонімії та полісемії фразеологічних одиниць у словацькій та українській мовах. Розглядаються ці питання з точки зору прояву їх системного характеру на синтагматичному рівні.

Ключові слова: *фразеологічні одиниці у словацькій та українській мовах, варіантність, синонімія, антонімія, полісемія.*

В статье рассматриваются некоторые аспекты вариантности, синонимии, антонимии и полисемии фразеологических единиц в словацком и украинском языке. Рассматриваются эти вопросы с точки зрения их системного характера на синтагматическом уровне.

Ключевые слова: *фразеологические единицы в словацком и украинском языках, вариантность, синонимия, антонимия, полисемия.*

Some aspects of variant, синонимии, antonymy and polysemy of phraseological units in the Slovakia and Ukrainian language are examined in the article. These questions are examined from the point of view of their system character.

Key words: *phraseological units in the slovak and ukrainian languages, variant, синониму, антониму, polysemy.*

Кожна розвинена мова, має у своєму складі невичерпне багатство фразеологізмів, яке є спадщиною історії народу, його мудрості та дотепності. У фразеологічних одиницях (ФО) найповніше виявляється специфіка народного мислення, народні погляди на світ, на людське буття у всіх його проявах.

Одним з найактуальніших питань сучасної фразеології є виявлення подібностей і відмінностей фразеологічних систем як споріднених, так і неспоріднених мов. Цьому питанню присвячено праці таких науковців як М. Добрікова, П. Дюрчо, Й. Млацек, Є. Секанінова, С. Калдієва-Захарієва, В. Кювлієва, М. Леонідова, В. Мокієнко, М. Янковічова, Н. Дем'яненко, Л. Даниленко та інших. Однак на сьогодні ще не достатньо вивченим є компаративний аспект українських та словацьких фразеологічних одиниць.

Під фразеологічною одиницею розуміється відносно стійке (з допуском варіантності), семантично цілісне сполучення слів, побудоване за моделлю словосполучення, сполучення слів чи речення, що виражає єдине відтворюване поняття, лексично неподільне в мовленні [3, 3].

В межах тематичних груп найвиразніше проявляється значеннєвий зв'язок фразеологічних синонімів, які деколи утворюють синонімічні ряди. Синонімія і варіантність фразем є досить розширеним явищем і межа між ними інколи є досить рухливою.

Розглянемо це питання з точки зору прояву їх системного характеру на синтагматичному рівні. Тотожність або близькість значення ФО часто пов'язана з питанням їхньої «замінності» чи «незамінності». У багатьох випадках замінисть фразем з тотожним значенням обмежена стилістично. Стилістична маркованість як важлива значеннєва складова детермінує їх використання у певному контексті. Так, при порівнянні словацьких фразем, які означають «людину, яка любить обмовляти чи багато говорити», наприклад, *je klebetný ako stará baba*; *je klebetný ako straka*; *šíri reči (o niekom)*; *vynáša smeti z domu*; *blato hádže (po niekom)*; *špiní si do vlastného hniezda*; *d'obe (do niekoho) ako vrana do zdochnutého psa* з українськими еквівалентами: *виносити з дому сміття*; *плести плітки (щодо когось, чогось)*; *обливати помиями*; *обкидати брудом*; *мішати з грязюкою* тощо бачимо, що негативне забарвлення є більш виразним у словацьких фраземах. Останні ФО мають навіть вульгарне стилістичне забарвлення, що випливає з їх внутрішньої форми та образності.

Існування фразеологічних синонімів значеннєво та стилістично рівноцінних, у фразеології є явищем значно поширенішим, ніж у лексиці [5, 33]. Крім випадкового утворення, передумовою їх виникнення є структурно-семантична модельованість та перехрещення лексичних варіантів однієї й тієї ж одиниці. У словацькій мові існують абсолютні фразеологічні синоніми утворені за певною моделлю, які мають українські паралелі, наприклад, «*pristane niekomu niečo – ako – негарний, neníhodný predmet*» у значенні «негарний»: *pristane ako*

svini rohy, pristane ako psovi piata noha, pristane ako päst' na oko; пристане як корові сідло, пристане як свині хомут тощо.

Ще однією передумовою виникнення абсолютних синонімів є також контамінація лексичних варіантів фраземи. Взаємним перехрещенням лексичні варіанти тієї самої одиниці можуть стати синонімічними як, наприклад, ФО зі значенням «обмовляти, пліткувати» *jtiera, otřka – jazyk, hubu* є варіантними формами тієї самої фраземи *otiera (otřka) si oň jazyk (hubu)*, в той час як в українському еквіваленті *молоти язиком* таке перехрещення відсутнє.

Ще одним важливим критерієм фразеологічної синонімії може бути однакова здатність входження фразем до контексту, наприклад ФО зі значенням «бути п'яним»: словацькі (*opit' sa, spit' sa, ožrat' sa*) *ako dúha, ako čík, ako prasa, ako sviňa* та їх українські еквіваленти (*напитись, нализатись*) *як свиня, до чортиків* тощо.

Формальна варіантність фразем, не дивлячись на їх стійкість, вважається однією з найважливіших властивостей ФО [1]. Фразеологічні варіанти – це стійкі форми тієї самої одиниці в яких формальні зміни не порушують однаковості значення та внутрішню форму. Однаковість форми є найважливішою ознакою, яка відрізняє їх від синонімічних фразеологізмів.

У словацькій та українській мовах є три основні рівні на яких проявляється варіантність фразем: на морфологічному, лексичному та синтаксичному. Комбінації цих рівнів інколи утворюють комбіновані варіанти [6, 74].

Найтиповішою варіантністю на морфологічному рівні як у словацькій, так і в українській мовах є вживання однини та множини іменника або дієслова: *čert ho berie/čerti ho berú; чорт його взяв/чорти його беруть*.

На лексичному рівні найбільш частотною заміною компонентів фраземи є альтернація синонімічних дієслів та іменників, рідше прикметників: *ten strčí (vopchá) všetkých do vrecka, to je korunovaný hlupák (blazon, somár), to je dobrý (pekny) vtáčik; мелінаму (меленькату) язиком, дорога (доріжка, стежка) терном (кропивою, травою) поросла, мертвою (мертвенною, залізною) хваткою*.

Проявами синтаксичної варіантності є альтернація розширеної та скороченої форми тієї самої фраземи: *mať draka/mať draka pod čaricou, na toju dušu/na toju dušu hriešnu; ні душі/ні живої душі*. У словацькій мові існують також альтернації конструкцій з порівнянням та без порівняння: *supať z rukava/ sypať ako z rukava*.

Певній частині фразеологізмів властива багатозначність. Під багатозначністю або полісемією розуміють функціонування ФО у кількох різних значеннях, пов'язаних між собою певними відношеннями. Форма компонентного складу фразем залишається незмінною, але значення є різним. Багатозначність властива як словацькій, так українській мовам, наприклад, фразема (*i*) *водою не розлити* має в українській мові кілька значень: 1) жити дружно, не розлучити, не роз'єднати (кого-небудь);

2) нерозлучні, дружні; 3) (про стосунки, почуття) міцні, щирі, приязні; словацька фразема *vytiahnut' nohu z domu* має два значення: 1) вийти з дому, з приміщення; 2) іти між люди, пізнати світ, інші місця.

В українській та словацькій мовах функціонують ФО, які поділяються на моносемічні та полісемічні в залежності від кількості семантичних варіантів: а) полісемічній фраземі української мови відповідають моносемічні ФО словацької мови: українська фразема *молоти язиком* має три значення: 1) багато, довго говорити; 2) вести несерйозні, беззмістовні розмови; 3) говорити швидко; у словацькій мові ФО *mliet' jazykom* має лише одне значення, яке відповідає першому варіанту української фраземи «багато, довго говорити»; б) моносемічній фраземі української мови відповідає словацька полісемічна фразема: *kriviti vusta* зі значенням «ставитися (*до когось, чогось*) зневажливо, зверхньо, з презирством», словацька фразема *krvit' usta* має два значення 1) ставитися (*до когось, чогось*) зневажливо, 2) хотіти плакати.

Окрему групу складають полісемічні ФО, які мають різну кількість відповідних значень у словацькій та українській мовах: українська фразема *впасти в око* має чотири значення: 1) звертати увагу (*на когось, щось*); 2) бути особливо помітним; 3) подобатися (*комусь*); 4) бачити, помічати (*щось, когось*). Словацькій фраземі *padnúť do oka* притаманні лише два значення, які збігаються з першим і третім значеннями в українській мові.

Серед ФО фіксуємо й фразеологічну міжмовну омонімію. Під фразеологічними омонімами звичайно розуміють фразеологізми, які повністю збігаються за компонентним складом, але не мають спільного значення. Наприклад, українська фразема *обвести навколо пальця* має значення «спритно обдурити, перехитрити (*когось*)», у словацькій мові фразема *ototat' si (niekoho) okolo prsta* має значення «підкорити когось». Фразема *бути більмом в оці* в українській мові має значення «заважати, дратувати», тоді як паралельна словацька фразема *mat' bel'mo na očiach* означає «не бачити дійсності, правди». Українська фразема *через голову* означає «без погодження з керівництвом, відповідальним», словацька фразема *cez hlavu* означає «мати чогось дуже багато (*роботи, проблем тощо*)». Фразема *дивитися крізь пальці* в українській мові має значення «свідомо не звертати увагу на щось, не помічати чогось, нехтувати ким-, чим-небудь, ігнорувати когось», у словацькій мові *pozerat' na niekoho/niečo cez prstu* означає «дивитись зверхньо на когось, щось».

Поруч з фразеологічною синонімією, варіантністю, полісемією та омонімією, які є поширеним явищем у словацькій та українській мовах, не менш частотним є явище фразеологічної антонімії. Щодо фразеологічної антонімії існують різні точки зору. Так, наприклад, автори «Фразеологічного словника російської мови» за редакцією А. Молоткова вважають, що антонімічні фраземи визначаються таким протиставленням

значення та такою відповідністю лексичного змісту, при якому одна з його складових є в антонімічному відношенні [2,18]. Я. Янковічова [5,82-94], яка описала фразеологічну антонімію на російському матеріалі на основі виду значеннєвого логічного протиставлення, в своєму дослідженні спиралась на традиційну класифікацію лексичних антонімів. Спираючись на дослідження Я. Янковічової можна виділити антонімію ФО у словацькій та українській мовах на двох рівнях: а) антоніми однакові за структурою, як, наприклад, *vbit' (vítct') do hlavy – vybit' (vytítct') z hlavy, íst' s prúdom – íst' proti prúdu*, лізти (влизати) в ярмо – скидати ярмо; б) антоніми різні за структурою, як, наприклад, *zatvorit' ústa – rozvázat' jazyk; держати (тримати) язык за зубами – давати волю языку; розпускати языка*.

Отже, аналіз фразеологічного матеріалу української та словацької мов засвідчує специфічність фразеологічної номінації та її оцінні функції. ФО рідко означають нейтральні ознаки чи явища, у більшості випадків вони є вираженням інтенсивності або способу реалізації. Не дивлячись на те, що існує велика кількість відповідних ФО у словацькій та українській мовах, які утворюють синонімічні ряди, значна кількість фразем свідчить на користь самобутності на неповторності кожної мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мокиенко В.М. Структурно-семантическое моделирование и сопоставительный анализ русской и чешской фразеологии / В.М.Мокиенко // *Konfrontační studium ruské a české gramatiky a slovní zásoby*. – Прага, 1974.– 298 с.; 2. Молотков А. Фразеологический словарь русского языка / под. ред. А.Молоткова. – Москва, 1978; 3. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник української мови / В.Д.Ужченко, Д.В.Ужченко. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.; 4. Jankovičová J. Typy frazeologických antonym v ruštině / J. Jankovičová // *Frazeologické štúdie II*. – Bratislava, 1997. – S.82-94; 5. Košková M. Z bulharsko-slovenskej frazeológie / M.Košková. – Bratislava, 1998. – 195 s.; 6. Mlacek J. Frazeologická terminológia / J.Mlacek, P. Ďurčo a kol. – Bratislava: Stimul, 1995. – 276 s.; 7. Záturský A. Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia / A.Záturský. – Bratislava, 1975. – 276 s.

Корпало О.Р. (Івано-Франківськ, Україна)

Ядерна зона поля синтаксичної особи в українській і польській мовах

У статті розглянуто синтаксичну категорію особи в українській та польській мовах, що представлена у структурі дієслова та займенника. Взаємне опозиційне протиставлення особових форм реалізує відношення дії до її носія, який є суб'єктом або адресатом повідомлення.

Ключові слова: синтаксична категорія особи, грамема мовця, грамема адресата, первинна і вторинна функція грамеми.